

Dramatikken i grammatikken

Redigeret af
Rita Therkelsen
og
Eva Skaft Jensen

Institut for Kultur og Identitet
Roskilde Universitet
2009

Indholdsform: et problematisk begreb i dansk funktionel lingvistik

Af Peter Widell

1. Indledning

Med reference til Louis Hjelmslevs velkendte firedeling af det sproglige tegn i udtryks-substans, udtryksform, indholdsform og *indholdssubstans* (Hjelmslev 1966 (1943): 48) hævder Peter Harder i en nylig artikel (Harder 2006), at det er muligt og fordelagtigt at forsvare det synspunkt, at: "... også indholdssiden er genstand for sproglig strukturering" (Harder 2006: 106). I artiklen, hvor han bekender sig til den internationale funktionelle lingvistik, mener han, det vil være en god idé således at rekonstruere "Arvegodset fra europæisk strukturalisme ... på funktionelt grundlag." (Harder 2006: 95).

Synspunktet er ikke Harders alene, men er, som også Harder anfører, et vigtigt idé- og arbejdsgrundlag for det arbejde, der udføres inden for den funktionelle lingvistik i Danmark.¹ Også dette festskrifts ærede modtager har på skrift bekendt sig til synspunktet, jf. bl.a. Lars Heltoft (2005), ligesom det har været et diskussionstema mellem Lars og mig ved forskellige lejligheder, hvor vi dog desværre sjældent har haft mulighed for en mere tilbundsgående diskussion af problematikken. Så meget desto mere ser jeg lejligheden her som en kærkommen anledning til at udfolde mit synspunkt på sagen nærmere.

Som Lars (herefter Heltoft) ved fra vores meningsudveksling angående begrebet 'indholdsform', stiller jeg mig kritisk over for begrebet, ja, jeg finder det i det hele taget vanskeligt at forstå noget meningsfuldt ved det: Indholdet i sproget, den sproglige mening, kan ifølge min opfattelse kun bestå i *verdens selvstændige bidrag til sproget*. Derfor giver det ikke nogen mening at tale om, at sproget skulle kunne præge den sproglige mening med sin form.

Mine synspunkter har rod i moderne formalsemantik. Først vil jeg i afsnit 2 præsentere det formalsemantiske meningsbegreb. Dernæst vil jeg i afsnit 3 gennemgå Hjelmslevs begreb om 'indholdsform' samt i afsnit 4 præsentere den funktionelle ling-

¹ Harder er en toneangivende bidragsyder til den funktionelle lingvistik i Danmark, ikke mindst gennem afhandlingen Harder (1996).

vistiks forståelse og videreførelse af begrebet. I afsnit 5 og 6 vil jeg til sidst se på, hvilke opfattelser af begrebet, man ifølge mine begreber fornuftigvis vil kunne operere med. Min undersøgelse vil her munde ud i, at Hjelmsevs begreb om 'indholdsform' kollapser og i virkeligheden bringer Hjelmsevs tegnbegreb i nærheden af Saussures for mig at se lige så problematiske tegnbegreb. Alt dette taler for, at man bør operere ud fra et formalsemantisk meningsbegreb.

2. Det formalsemantiske meningsbegreb (i neofregeansk form)

Hvis "indhold" står for noget, der er forskelligt fra det sproglige udtryk, kan dette "indhold" enten være udtrykkets situationelle indfældning i en given sprogbrugssituation, som bl.a. også inkluderer taler, hører og den referent, det sproglige udtryk er rettet mod, kort sagt: alt det, vi normalt skyder ind under *det sproglige udtryks pragmatik* – eller det kan være, hvad man med en bred betegnelse kan kalde det sproglige udtryks mening, alt det, vi normalt rubricerer under *det sproglige udtryks semantik*. Det er de mulige betydninger af "indhold", vi synes at kunne operere med (den vanskelige grænse-dragning mellem dem ufortalt). Nogen tredje mulighed synes det ikke muligt at frem-tvinge.

Det er i hvert fald opfattelsen inden for moderne formalsemantik. Fra Gottlob Frege, over Rudolph Carnap og Alfred Tarski og frem til moderne modelteoretisk semantik i dens mange forskellige afskygninger (jf. Cann 1993; Chierchia & McConnell-Ginet 2000 (1990)) har det været en altovervejende opfattelse, at et sprogligt udtryks mening er lig med det bidrag, det i forskellige sprogbrugssituationer yder for tilfredsstillelse af talers ønske om at kunne meddele sig gennem *sande (eller falske) udsagn*. Normalt er brugen af minimale udtryksenheder ikke nok. Her kræves der brug af ganske bestemte kombinationer af minimale udtryk, før taler vil være i stand til at tilskrive en sandhedsværdi til en bestemt kombination af minimale udtryk. Sådanne kombinationer, kaldet sætninger, er til gengæld ifølge formalsemantikken det eneste kontaktsted mellem syntaks, semantik (og pragmatik): Det er stedet, hvor en ikke-interpretet udtryksstreng (det er syntaksens område) i en bestemt standardsituation (det er pragmatikkens område) får tilordnet en sandhedsværdi (det er semantikkens område). Denne formalsemantiske grundantagelse formuleres gerne som princippet om, at *en sætnings mening er lig med dens sandhedsbetingelser*, dvs. lig med de betingelser, der må eksistere i ver-

den - hvad de nu end måtte bestå i - for at taler i en bestemt situation med den pågældende sætnings hjælp vil være i stand til at danne udsagn, der er sande eller falske. Synspunktet indebærer, at det er umuligt for syntaks *qua syntaks* at danne mening. *Mening er verdens (= referentens) bidrag til den sproglige dannelse og kan derfor ikke være syntaktisk influeret, endsige struktureret. Denne formalsemantiske grundantagelse hviler på én afgørende præmis, den kombinerede antagelse om minimalrealisme² og om sandhed som korrespondens:³ Det er verden, der giver de sproglige udtryk mening; ikke sproget, der skaber verden. Et udsagns sandhed består altid i at være i overensstemmelse med, hvad der er tilfældet i verden.*

Dette har fået en pointeret form inden for neofregeanisme⁴ og griceansk pragmatik.⁵ Her er det ikke blot tingene og de sagforhold, de indgår i, der antages at eksistere uafhængigt af det sproglige udtryk, men også den sproglige semantik og logikken. Perception og handlen er nødvendig for at indhøste information om ting og sagforhold i verden. Men her har perception og handlen først og fremmest form af *tanker*, sådan som allerede Frege antyder det i overskriften på sin artikel *Der Gedanke* (Frege 2002 (1918-1919)): De er præget af en sproglig logiks form uden at være afhængige af sprog - i betydningen: et eller andet udtrykssystem. Sprog - i form af sproglige tegn, udtryk - opfattes dermed som noget ganske yderligt set i relation til den verden, de sproglige udsagn angår. Sprog i form af meningsfulde sproglige udtryk fungerer i virkeligheden alene *som mærkelapper på noget, som allerede er præstruktureret som tanker* (for en uddybet

² *Minimalrealisme* skal alene forstås som en tese om verdens selvstændige eksistens før sproget og ikke som nogen tese om, hvordan verden nærmere ser ud (hvilket stort set er et empirisk spørgsmål).

³ Sandhed som korrespondens skal også - svarende til den minimalrealistiske tese - forstås minimalistisk, nemlig som almenrestringeret alene af skema-T: "p" er sand, hviss p. (Davidson 1967). Det er den minimale form, vi må se sprogets forhold til verden under.

⁴ Med "neofregeanisme" forstås i denne sammenhæng den reception af Freges logik og semantik, som kan føres tilbage til Gareth Evans indflydelsesrige værk *The Varieties of Reference* (Evans 1982). Programmet, blandt hvis tilhængere vi finder Crispin Wright (1986 og 1992) og John McDowell (1994), er en sammentænkning af reference (til ting, til sandhedsværdier), logik og metafysik og bygger hovedsagelig på følgende antagelser: Perception er en *præsproglig form for aspektuel reference* (jf. Freges definition af mening som givethedsmåde (Art des Gegebenseins), jf. Frege 2002 (1892)). Dette grundforhold er for det første af praktisk-normativ art og kan ikke reduceres til objekt for en eller anden empirisk teori. Af grundforholdet *den asserterede dom følger* - med metafysisk nødvendighed - hele prædikatslogikken af første orden, som er den eneste logik, der findes.

⁵ I griceansk pragmatik (Grice 1975; Searle 1979) betones forskellen mellem *talers udsagn*, som peger mod noget sprogligt formuleret forlenet med en sandhedsværdi, og *talers ytring*, som man kun vil kunne nå frem til ved at drage handleimmanente slutninger på baggrund af det sagte, såkaldte (kontekstuelle) implikaturer.

fremstilling henviser jeg til Widell 2003).

Det betyder ikke, at tegnbrug i sig selv er nogen ukompliceret sag. Tværtimod: At gøre brug af udtryk forlenet med mening i et kommunikationsfællesskab kræver i hvert fald, (1) at man er i stand til at oprette og følge *konstituerende regler*, dvs. regler ifølge skemaet: "X" tæller som Y i situation S (Searle 1965; 1969), (2) at man er i stand til at forstå de griceske *hørerhenvendte dobbeltintentioner* (Grice 1957), (3) at man er i stand til at drage fordel af såkaldt fælles baggrundsviden, (4) at man er i stand til at etablere fælles opmærksomhed, og (5) at man er i stand til at forpligte sig på det kommunikationsetiske fællesskabs normer. Intet af dette rækker imidlertid ved, at sproget forudsætter den selvstændige eksistens af den verden, det refererer til.

Generelt kan vi om det formalsemantiske meningsbegreb (i neofregeansk udgave) sige, at sproglig mening skal findes, ikke i det sproglige udtrykssystem, der for så vidt blot består af tomme lyde, men i de perceptions- og handlemønstre, vi er underlagt i vores forhold til tingene og kendsgerningerne i verden. Her er den minimale enhed altid tanken, sådan som den manifesterer sig som en kombinationen af reference og givethedsmåde i perception og handlen, og sådan som den udfolder sig som nødvendig logik i form af prædikatslogikken af første orden. Over for denne struktur vil ethvert udtrykssystem fremtræde alene som et hjælperedskab for tanken, men aldrig som konstitutivt for den. Udtrykssystemet vil kunne formaliseres, men i det omfang, man vil lade udtrykssystemet afspejle, hvad man gør, når man drager slutninger i sin perception og handlen, er det udtrykssystemet, der skal lægge sig op ad logikken i vores perceptions- og handlemønstre, og ikke vores perception og handlen, som skal finde eksistens gennem udtrykssystemet.

3. Hjelmslevs begreb om indholdsform

I sin forelæsningsrække *Sprogssystem og sprogforandring* (Hjelmslev 1972 (1934)) skriver Hjelmslev:

"Den populære opfattelse er den, at et ords betydning er fastsat ved en angivelse af den ting, som ordet betegner. Naar vi prøver denne opfattelse, ser vi, at den maa have to konsekvenser: 1) at et ord ikke i sig selv har noget indhold, men blot er et udtryk, en etikette, som klæbes paa visse uden for sproget liggende begreber; 2) at et ord kan have flere forskellige betydninger...." (Hjelmslev 1972 (1934): 134-135).

Denne opfattelse, som bl.a. er den formalsemantiske, går Hjelmslev i direkte klinch

med: Ifølge Hjelmslev har sproget mening i kraft af sig selv, og ikke ved noget uden for sproget. Derfor må enhver form for realisme afvises.

For så vidt er Hjelmslevs indledende angreb ikke originalt, men gentager blot Saussures angreb på det, han i sin *Cours de linguistique générale* (Saussure 1916) kalder nomenklaturteorien om mening. For Hjelmslev ligger betydningen i ordet og ikke i verden:

“Vi har hermed tilbagevist den populære opfattelse. Et ord er ikke en etikette; ordet har i sig selv et indhold, bærer i sig en betydning... : Denne abstraktion er en realitet, endda en større realitet end særanvendelserne ... Kun gennem denne abstraktion naar vi til at objektivere betydningsbegrebet, og objektiveringen er igen en forudsætning for videnskabelig behandling ...” (Hjelmslev 1972 (1934): 138).

Men hvordan kan den sproglige mening nu bo i ordet, kunne man spørge. Det kan den strengt taget ikke, er Hjelmslevs svar: Meningen ligger i virkeligheden i *den sproglige form og i systemet bag meningen*:

“Vi slutter altså, at vi paa semantikens omraade med samme ret som paa grammatikkens omraade kan dele det sproglige tegn i tre vandrette planer: en struktur, en form og et *indhold*; alle disse tre sider hører med til at konstituere det sproglige tegn.” (Hjelmslev 1972 (1934): 138).

Med andre ord: Først i kraft af den sproglige form og systemet bag er der overhovedet noget, der hedder sproglig mening. Hjelmslev definerer – i øvrigt stadig i tråd med Saussure – det sproglige system som “et net af faste relationer imellem givne abstrakte størrelser, et relationsnet, hvis love behersker alle andre manifestationer af sproget ...” (Hjelmslev 1972 (1934): 146). Det er nu dette net, der er afgørende for, om der overhovedet eksisterer sproglig mening:

“Det afgørende er, at sprogbetragtningen, at en systembetragtning lader sig gennemføre paa et vist begrænset, men til gengæld centralt omraade. Og det afgørende er, at man kan eftervise, at de forandringer, som systemet er underlagt, kan forklares ud fra sprogsystemet selv.” (Hjelmslev 1972 (1934): 145).

Den sproglige mening besidder altså ifølge Hjelmslev en autonom status over for de ting i verden, udtrykket – lidt forvirrende kaldet strukturen – refererer til, nemlig i kraft af et bagvedliggende system, som er i stand til at præge meningen med sin form.

Hvad denne form nærmere består i, forsøger Hjelmslev at udvikle nærmere i *Omkring sprogteoriens grundlæggelse* (Hjelmslev 1966 (1943)). Det er her, hans begreb om ‘indholdsform’ bliver udfoldet. Udgangspunktet er stadig Saussure: Et *tegn* er en-

hver arbitrær, solidarisk funktion mellem et *udtryk* og et *indhold*. Men i modsætning til Saussure mener Hjelmslev ikke, det er tilstrækkeligt kun at se *udtrykket* som formet substans. Også *indholdet* skal inddrages: Udtrykket består af fysiske lyde eller grafiske udtryk, som indgår i systemer af oppositioner, i fonemer og grafemer og i morfologiske og syntaktiske arrangementer af fonemer og grafemer. Men ifølge Hjelmslev viser indholdet tilsvarende træk:

“Udtrykkets og indholdets adskillelse og sammenspil i tegnfunktionen er grundlæggende for ethvert sprogs struktur. Ethvert tegn, ethvert tegnsystem, ethvert til tegnformål indrettet figursystem, ethvert sprog indbefatter i sig en udtryksform og en indholdsform.” (Hjelmslev 1966 (1943): 53-54).

Det er så Hjelmslevs tegnteori: Sammenligner vi forskellige sprog, vil vi altid finde noget, der er fælles for sprogene, en fælles *mening*. Det danske “Jeg véd det ikke”, det engelske “I do not know”, det franske “je ne sais pas”, det finske “en tiedä” og det eskimoiske “naluvara” betyder det samme. Derfor må der være en mening bagved “... en amorf masse, en uanalyseret størrelse, der kun er defineret ved sine eksterne funktioner ...” (Hjelmslev 1966 (1943): 47). Går vi imidlertid til de enkelte sprog, viser det sig:

“... at meningen er ordnet, artikuleret, formet paa forskellig maade i de forskellige sprog: i dansk først *jeg*, saa *véd*, saa et objekt, saa nægtelsen; i engelsk først ‘jeg’, saa et verbalbegreb, der ikke er særskilt til stede i den danske sætning, saa nægtelsen, og saa først begrebet ‘vide’ (men ingensteds begrebet ‘véd’, og intet objekt); ...” (Hjelmslev 1966 (1943): 47).

Ifølge Hjelmslev må vi altså operere dels med en given mening eller tanke (Hjelmslev 1966 (1943): 45), der ligger bag alle sprog, dels med de enkelte sprogs indhold, givet ved det forhold, at de forskellige sprog ikke blot har forskellige udtryk til rådighed, hvilket er trivielt, men også givet ved det forhold, at disse udtryks form giver arbitrær, enkeltsproglig substans til den bagvedliggende mening og tankemasse:

“Vi ser altsaa, at den uformede mening, som kan uddrages af alle disse sproglige kæder, i hvert sprog formes paa sin maade; hvert sprog lægger sine grænser ind i den amorfe “tankemasse” og fremhæver forskellige momenter i den i forskellig orden, lægger tyngdepunktet forskellige steder og giver tyngdepunkterne forskellig relief.” (Hjelmslev 1966 (1943): 48).

Det centrale i denne forbindelse er, at denne grænse i tankemassen, denne indholdssubstans, ikke er uafhængig af udtryksformen, men at de to udgør to sider af samme sag:

“Tegnet er en tosidet størrelse med janus-agtigt perspektiv til to sider, virkning i to retninger; “udad” mod udtryks substansen og “indad” mod indholdssubstansen.” (Hjelmslev 1966 (1943): 53).

Det er så her, vi skal finde Hjelmslevs teori om den dobbelte kodning.

Det er klart, at Hjelmslevs tegnmodel på afgørende punkter adskiller sig fra Saussures. Mens Saussure ser tegnet som en blot toleddet størrelse, vil Hjelmslev se det som fireleddet: Som en form, der udstanser en substans såvel i det sproglige udtryk som i det sproglige indhold.⁶

Spørgsmålet er, om Hjelmslevs dobbeltdistinktion fører noget nyt med sig i forhold til Saussures enkeltdistinktion. Her er Hjelmslevs begreb om indholdsform krumtappen, hvorom det hele drejer sig. Men er begrebet overhovedet meningsfuldt? Jeg mener det ikke. Som sagt vil jeg tage spørgsmålet op i afsnit 5 og 6, hvor min kritik også som lovet vil rette sig mod Saussures oprindelige enkeltdistinktion.

Men først skal vi se på den funktionelle lingvistik's adoption af hans teori og finde ud af, om den tilfører Hjelmslevs teori noget nyt.

4. Den funktionelle lingvistik's begreb om indholdsform

Som en art programerklæring for dansk funktionel lingvistik skriver Peter Harder:

“I dansk funktionel lingvistik er det ... en pointe at videreføre Hjelmslevs dobbelte sondring: Et sprogetegn består af indholdssiden og udtrykkssiden (lydsekvensen [hat] over for indholdet ‘hovedbeklædning af en bestemt slags’) – men både indholdssiden og udtrykkssiden kan analyseres videre i ‘form’, her kaldet ‘struktur’, over for ‘substans’. Det der ligger i denne sondring, er at det sproglige potentiale ikke direkte afspejler den rå, førsproglige virkelighed: ... Substansen skal struktureres før den kan indgå i den sproglige kode.” (Harder 2006: 106-107).⁷

I Harder (2006) opfølges denne tilslutning til Hjelmslevs dobbelte kodeteori gennem studiet af leksikalske kodningssystemer i forskellige sprog (fx fransk “mouton” over for engelsk “sheep” og “mutton”), studiet af grammatiske udtryk uden mening (som fx det “tomme subjekt” “det” i en sætning som “Det regner”), studiet af bestemtighed i forskel-

⁶ Inden for dansk funktionel lingvistik, hvor man samlet bekender sig til Hjelmslevs dobbeltkodningsteori, synes der at være uenighed om, hvor stor vægt man skal lægge på Hjelmslevs distinktion mellem mening og substans. Denne strid er jeg i hvert fald blevet gjort opmærksom på af min fagfællebedømmer. Visse, heriblandt min fagfællebedømmer, mener, Hjelmslevs skel er afgørende for hans sprogprogram, fordi det ifølge min fagfællebedømmer alene er substansen, der tilhører sproget, mens mening og tanke falder uden for og derfor ikke kan være af lingvistisk, men højst af erkendelsesteoretisk eller psykologisk art.

Om synspunktet er dækkende for Hjelmslevs sprogteori skal ikke diskuteres her. Én uheldig konsekvens af standpunktet er imidlertid sikker: Synspunktet indebærer, at man på forhånd har udelukket sig selv fra at tage stilling til det afgørende begreb om mening som sandhedsbetingelse, som ifølge fornælsesemantikken vil være alfa og omega for belysningen af, hvad et sprog er.

⁷ Som man kan se, “forsynder” Harder sig i sit citat mod skellet mellem substans og mening, sådan som min fagfællebedømmer har påpeget, jf. forrige note. Denne “forsyndelse” vil jeg dog græde tørre tårer over: Hellere diskutere med et synspunkt, man kan erklære sig uenig i – synspunktet om, hvorvidt det semantiske i sproget er præformet af sproget – end et synspunkt, der implicerer, at man helt unddrager sig denne diskussion gennem en teknisk-abstraktiv definition af sprogbegrebet.

lige sprog (fx manglende bestemthed i kinesisk, versus bestemthed i dansk) samt studiet af bestemthed udtrykt på forskellig vis i samme sprog (“*det lille hus*” versus “*huset*”). Hvad specielt eksemplet med “Det regner” angår, anfører Harder følgende som forsvar for bevarelse af Hjelmlevs begreb om ‘indholdsform’:

“Hvis man ikke havde et subjektudtryk, kunne man ... ikke signalere forskellen mellem *det regner* og *regner det?*, og en subjektløs sætning **regner* ville derfor afvige ikke blot ved at mangle et subjekt, men også ved at man ikke vidste om det skulle forstås som en oplysning eller et spørgsmål. Subjektudtrykket har dermed en funktion – der bare ikke kan forstås ved, at man spørger hvilken genstand ude i verden det henviser til, men kun dukker op når man ser på dets placering i hele det sproglige netværk af sammenhænge.” (Harder 2006: 112).

Men det vil sige: Det sproglige netværk er ifølge Harder med til at skabe betydning.

Hos Lars Heltoft findes en lignende tilslutning til det hjelmlevske program, fx i Heltoft (2005: 84-85) og i Heltoft, Sørensen & Schøsler (2006), hvor det hedder:

“Vi vil ... fremhæve, at vores grundposition er sproget som tegnsystem, og at kategoribegrebet er dybt sammenhængende med tegnfunktionen ... Helt centralt står indholdssidens betydning.” (Heltoft, Sørensen & Schøsler (2006: 26).

Også Heltoft (1995) understøtter sin tilslutning til Hjelmlev ved at anføre en række eksempler. Således synes Hjelmlevs distinktion mellem udtryksform og indholdsform ifølge Heltoft på bedre vis end Saussures klassiske distinktion at skabe sammenhæng mellem på den ene side en række udtrykssystemer såsom modus, modalverber, partikler, klitiske udtryk m.v., og på den anden side en række funktionelle forhold såsom attityder, talehandlinger, subjektivitet, non-faktivitet m.v. I det hjelmlevske perspektiv, Heltoft vælger, viser det sig, at den fælles semantiske substans, vi kan kalde modalitet, kommer til syne på forskellig vis i forskellige sprog. Pointen er her, at modalitet ikke blot kan opfattes som overbegreb, som abstraktion, men at der eksisterer subtile relationer mellem indholdsform og udtryksform, relationer, der ændrer sig, når vi bevæger os fra et sprog til et andet. Selv for den relativt enkle sammenhæng, man traditionelt mener at kunne fastslå mellem semantikkategorien temporalitet og den grammatiske udtrykskategori tempus – Heltoft nævner i den forbindelse Palmer (1985) – mener Heltoft at kunne vise, at tempus bl.a. i dansk ikke alene koder for tid (temporalitet), som Palmer tror, men også for realitetsstatus.

Det er karakteristisk for alle nævnte eksempler på nær det første, at de ikke så meget refererer sig verden som til de procedurer i sproget, hvorigennem vi får tilgang til

sprogets referenter i verden. Heri ligger der *en bevidst fornyelse af det hjelmslevske program*. Det distinktionen mellem indholds substans og indholdsform angår, er ikke længere spørgsmålet om verdens kagens udseende i de forskellige sprog, men snarere spørgsmålet om, hvordan grundprocedurerne i sproget, som i almindelighed sikrer sproget en tilforladelig semantik, kommer til udtryk i de forskellige sprog. Det er det, der gør disse tilhængere af Hjelmslevs dobbeltkodningsteori til funktionalister. Og det er det, der langt hen ad vejen fjerner dem fra Hjelmslevs empirisme: Studiet af sproget er nu ikke længere enkeltstudierne af de forskellige sprog i verden, men snarere studiet af, hvordan visse mere eller mindre universelle, som regel grammatikaliserede, strukturer i sproget – bestemthed, tempus, aspekt, modalitet osv. – bliver realiseret i kodningssystemerne i de forskellige enkeltprog.

Her er det så stadig udgangspunktet, at den abstraktion, indholdsformen repræsenterer, ikke ses som en blot nominal abstraktion: "Substansen skal struktureres før den kan indgå i den sproglige kode." (Harder 2006: 107). Dvs. både substans og form skal spille en rolle. Det glemmes ifølge Harder såvel inden for strukturalismen som inden for sandhedsbetingelsessemantikken: Inden for den klassiske strukturalisme tror man, at udtryksformen kan klare det hele; men kommer dermed til at svigte det funktionelle aspekt og verdens selvstændige bidrag til meningsdannelsen. Omvendt tror man inden for sandhedsbetingelsessemantikken, at man kan nøjes med verden som sit indhold; men hermed svigter man det sproglige kodningsbidrag til meningsdannelsen (Harder 1996: 513, note 8). Kun antagelsen om eksistensen af en indholdsform vil ifølge Harder kunne yde begge dele retfærdighed.

5. Kritikken af Hjelmslev og den danske funktionalisme

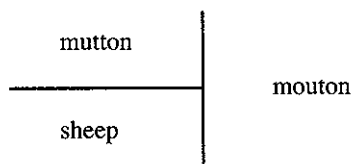
Ifølge formalsemantikken er forholdet mellem syntaks og semantik ganske enkelt: Syntaks har med relationer mellem udtryksstørrelser at gøre. De kan så igen gives en semantisk tilordning, eller man kan undlade at give dem én. Semantik har med relationen mellem det sproglige udtryk og den mening, det sproglige udtryk bærer, at gøre. De to ting vil derfor aldrig kunne skære hinanden: Semantikken vil altid være i orden, som den er.

Accepteres denne enkle lære, hvad jeg synes man burde gøre inden for alle grene af sprogvidenskaben, vil vi ikke længere behøve kategorien indholdsform. Alligevel

postuleres den hos Hjelmslev og inden for dansk funktionalisme.

Lad os via nogle eksempler se, hvad det er, der virker så appellerende ved kategorien indholdsform, men som samtidig gør den så problematisk.

Først et klassisk Saussure-eksempel om tingene i verden. Ifølge Saussure skærer det engelske sprog med distinktionen mellem *sheep* og *mutton* virkelighedskagen anderledes end det franske sprog, hvor betegnelsen *mouton* anvendes for hele området:

Det betyder, at vi kan se mere til tingene i verden på engelsk end på fransk. Der skæres simpelthen et snit mere i virkelighedskagen, når man er englænder, end når man er franskmænd. Eller i Hjelmslevske vendinger: Sprogets “udspændte net kaster sin skygge” mere fintmasket på “virkelighedens udelte flade” (Hjelmslev 1966 (1944): 52), når vi taler engelsk, om får og fårekød, end når vi taler fransk.

Det er den tilsyneladende følgerigtige, fascinerende tanke. Men er den rigtig? Er det sådan, at englænderne, når det gælder får, er i stand til at drage flere distinktioner i verden end englænderne?

Et andet eksempel er Harders fra tidligere med “det regner.” Her er det ikke selve verden, der skal deles op, men snarere den måde, vi går til verden på gennem vores sprog: At sige “det regner” på dansk er samtidig en måde at løse det generelle problem om markeringen af distinktionen mellem oplysning og spørgsmål på. “Det” gør det nemlig muligt på dansk både at sige “det regner” og sige “regner det” til markering af distinktionen.

Også en fascinerende og tilsyneladende følgerigtig tanke. Men er den rigtig? Er det sådan, at denne distinktion kun vil kunne gælde i det omfang, vi finder lingvistiske midler til at markere den?

Ifølge formalsemantikken tager såvel Hjelmslev som de danske funktionalister fejl. De tror, at det, vi taler om, er sprogimprægneret. Men det er en forkert antagelse. Det, de taler om, eksisterer i virkeligheden i sin egen ret *uden om det sproglige udtryk*.

Tag fx de Hjelmslevske får. Lad os tænke os en franskmænd, der tæller “mou-

ton”er. Vil han være henvist til at tælle hele får og fårekødsstykker i flæng, uden at kunne skelne? Næppe. Selvfølgelig vil han ikke kunne drage distinktionen gennem franske ordækvivalenter til “sheep” og “mutton”. Men det er ikke ensbetydende med, at han så ikke vil kunne drage distinktionen. Får han lov til at bruge andet end enkeltord på fransk, er det i virkeligheden den letteste sag i verden at drage distinktionen. Fascinationen forsvinder. Men der er også en grund til, at det forholder sig sådan: Før den sproglige identifikation af får og fårestykker foreligger selve perceptionen af dem. Men det er et ikke-sprogligt forhold. Også en ulv kan se et får. Også en ulv kan se et fårestykke. Og vi selv kan se, at en ulv kan disse ting, simpelthen ved at iagttage dens adfærd. Men det gælder generelt for forholdet mellem sprog og perception: Før ordet om tingen foreligger, foreligger altid perceptionen af tingen som betingelse for, at vi kan have ordet om den.

Tag derefter Harders eksempel. Lad os tænke os en franskmand, der skal oplyse eller spørge om noget. Vil han ikke kunne markere denne distinktion uden sproglig markering? Selvfølgelig vil han kunne det: Når jeg ser ting og sager i min omverden, indhøster jeg oplysninger om dem. Og hvad anmodningen eller spørgsmålet angår: Også en hund kan anmode om noget, fx et kødben, selvom den som bekendt ikke kan tale. Men det gælder ved alle universelle grundfunktioner i sproget: temporalitet, modalitet osv. Disse grundfunktioner er selvfølgelig en betingelse for at kunne tale. Men de forudsætter ikke selv sproglige udtryk. Før ordet om de sproglige handlinger foreligger, foreligger altid selve de sproglige handlinger som betingelse for, at vi kan have ord om dem.

Men det er for så vidt blot en bekræftelse af, at formalsemantikken har ret, og at antagelsen om eksistensen af en sproglig indholdsform til udstansning af en indholds-substans af meningen ikke holder for en nærmere betragtning. Sprogmeninger er sandhedsbetingelser, dvs. de har eksistens, før vi tilordner dem til de sproglige udtryk.

I en vis forstand er denne påstand ikke blot en modpåstand til antagelsen om indholdsform. Hjelmslev og de danske funktionalister forudsætter faktisk selv nomenklatur- eller etiketteorien om mening, ganske vist uden at vide det: Når Hjelmslev tegner sin lodrette streg i tegningen ovenfor, repræsenterer den den fælles flade, alle sprog kaster deres skygge ind på. Men her kan selve fladen, skyggen kastes på, ikke selv være en skygge. Den må eksistere uafhængigt af den sproglige skygge. Ikke tilfældigvis. Men

som betingelse overhovedet for at give talen om de mange sproglige projektioner mening. Og videre: Når de danske funktionalister taler om forholdet mellem de grundliggende sprogfunktioner og de mange enkeltsproglige realiseringer, kan de enkeltsproglige realiseringer, der gør det muligt at tale om dem, ikke foreligge før sprogfunktionerne. Sproget kan ikke på den måde bide sig selv i halen. Vi må have sproget som alment handleberedskab, før vi kan forlene vores udtryk med indhold. Men det gælder også de udtryk, der refererer til selve dette almene handleberedskab. Så selvom "substans" omtolkes *funktionelt* og *proceduralt*, er det stadig ikke muligt at påkalde sig Hjelmslevs begreb om indholdsform.

6. Det problematiske begreb om indholdsform

Den hjemslevske tanke såvel hos Hjelmslev selv som hos de danske funktionalister er tanken om sproget som et dobbeltkodet udtryks- og indholdssystem: I kraft af den solidariske relation mellem udtryksform og indholdsform (Hjelmslev 1966 (1943): 45) understøtter indholdsformen en indholdssubstans som projektion af meningen. Men hvis begrebet om indholdsform nu ikke længere lader sig opretholde, fordi indhold kun kan tænkes i termer af reference og sandhedsbetingelse, synes dette solidaritetsforhold mellem indholdsform og udtryksform at kollapse. Begrebssparret viser sig meningsløst, og vi står derfor i virkeligheden tilbage alene med et sprogindhold over for et sprogudtryk. Vi er med andre ord tilbage ved det klassiske strukturalistiske tegnbegreb fra Saussure.

Men også dette begreb må falde. Det klassisk-strukturalistiske begreb om tegnet er ideen om at det sproglige tegn kan defineres systemimmanent. Eller som Saussure siger: " i sproget eksisterer der kun forskelle uden positive termer." (Saussure 1991 (1916)). Men hvis verden eksisterer uafhængigt af det sproglige udtryk, som betingelse for sprogets mulighed for at bære sproglig mening, må også dette klassiske solidaritetsforhold mellem udtryk og indhold opgives. Minimalrealismen er i virkeligheden uforenelig med tanken om sproget som systemimmanent sammenhæng.

7. Afslutning

Det lader os tilbage alene med den formalsemantiske sprogteori, som er den eneste sprogteori i overensstemmelse med minimalrealismen: Dels holder den verden (referenten) ude fra sproget (det sproglige udtryk), dels holder den semantikken fri af syntaksen:

Semantikken “fås” gennem semantisk tilordning ud fra regler af typen ““X” tæller som Y” (eller formuleret à la Davidson: “p” er sand, hviss p” med “p” som sætningsformet), mens syntaksen “fås” gennem “beregning” ud fra rent instrumentelle regler af typen “i situationen S er X middel for målet Y.”

Men er formalsemantikken nu ikke i virkeligheden i sig selv en form for strukturalisme, kunne man måske spørge. Jo, i en vis forstand, idet den jo forlener vores perception og handlen med en struktur: I vores engagement med verden retter vi vores opmærksomhed mod ét eller andet, en genstand, en figur på en baggrund, og vi gør det altid fra en bestemt indfaldsvinkel, et bestemt perspektiv, et bestemt hensyn. Og af dette simple blåtryk for semantisk tilordning følger automatisk *hele prædikatslogikken af første orden*. Her har vi altså klart nok en struktur, men vel at mærke en struktur alene i handlingen, ikke i sproget. Sproget finder vi først som en ren nominel fordobling af denne struktur.

Men kan begrebet om “indholdsform” så slet ikke bruges? Jo, for så vidt. Det kan bruges til at pege på det forhold, at vi i forskellige kulturer, i forskellige sociale lag, i forskellige praksissammenhænge har forskellig perceptions- og handlemæssig tilgang til verden, og at det sprog, vi har, selvfølgelig er en afspejling af disse skiftende forhold. Her kan det så være rimeligt at sige, at forskellige kulturer, forskellige praksissammenhænge, skærer virkelighedskagen forskelligt ud og dermed afslører forskellige “indholdsformer” med baggrund i samme “indholdssubstans”.

Men denne trivialitet må ikke forveksles med den Hjelmslevske tese om sproget: Der er ikke som hos Hjelmslev tale om, at det er det sproglige tegn, der skaber den verden, jeg vil kunne tale om. Her finder vi blot sproget som mærkelap, som etikette. Som nominel markering af, at vi har den og den tilgang til verden, hvor andre i andre kulturer og praksissammenhænge kan have en anden tilgang.

Litteratur

- Austin, J. L. (1962). *Sense and Sensibilia*, Oxford: Oxford University Press.
 Cann, R. (1993). *Formal Semantics*, Cambridge: Cambridge University Press.
 Chierchia, G. & S. McConnell-Ginet (2000; 1. udg. 1990): *Meaning and Grammar: An Introduction to Semantics*, Cambridge, MA: Cambridge University Press.
 Davidson, D. (1967). Truth and Meaning, *Synthese* 27: 3, 304-323.
 Evans, G. (1982). *The Varieties of Reference*, Oxford: Clarendon Press.
 Frege, G. (2002; 1. udg. tysk 1892). Mening og betydning, i *Filosofiens, sprogets og matematikkens grundlag*, Århus: Philosophia, 159-182.

- Frege, G. (2002; 1. udg. tysk 1918_19). Tanken: En logisk undersøgelse, i *Filosofiens, sprogets og matematikkens grundlag*, Århus: Philosophia, 219-244.
- Grice, H. P. (1971; 1. udg. 1957). Meaning, i D. D. Steinberg & L. A. Jakobovits (red.): *Semantics: An Interdisciplinary Reader in Philosophy Linguistics and Psychology*, Cambridge: Cambridge University Press, 53-59.
- Grice, H. P. (1975). Logic and Conversation, i P. Cole & J. L. Morgan (red.): *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*, New York: Academic Press, 41-58.
- Harder, P. (1996). *Functional Linguistics: A Theory of Meaning, Structure and Tense in English*, Berlin: Mouton de Gruyter.
- Harder, P. (2006). Dansk funktionel lingvistik, *NyS* 34-35, 92-130.
- Heltoft, L. (1995). Topics in danish and in universal pragmatics, i E. Engberg-Pedersen (red.): *Content, expression, and structure: studies in Danish functional grammar*, Amsterdam: John Benjamins, 251-262.
- Heltoft, L. (2005). Modality and Subjectivity, i A. Klinge & H. H. Müller (red.): *Modality: Studies in Form and Function*, London: Equinox Publishing Ltd., 81-102.
- Heltoft, L., J. Nørgård-Sørensen & L. Schøsler (red.) (2006). *Grammatikalisering og struktur*, København: Museum Tusulanums Forlag.
- Hjelmslev, L. (1966; 1. udg. 1943). *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*.
- Hjelmslev, L. (1972). *Sprogsystem og sprogforandring: Vol. XV af 'Travaux du cercle linguistique de Copenhague'*, København: Nordisk Sprog- og Kulturforlag.
- McDowell, J. (1994). *Mind and World*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Palmer, F. R. (1986). *Mood and Modality*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Saussure, F. de (1991; 1. udg. fransk 1916). Lingvistikens objekt, i L.-H. Schmidt (red.): *Det videnskabelige perspektive: Videnskabsteoretiske tekster*, København: Akademisk Forlag, 405-443.
- Searle, J. R. (1969). *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, J. R. (1979). *Expression and Meaning*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, J. R. (2001; 1. udg. 1965). What Is a Speech Act, i C. Henriksen (red.): *Can you reach the Salt?: Pragmatikkens klassiske tekster*, Roskilde: Roskilde universitetsforlag, 79-98.
- Widell, P. (2004). Om handleforståelse og sprogforståelse, i M. Rathje & L. Svenstrup (red.): *Sprogpsykologi. Udvalgte kerneemner*, København: Museum Tusulanums Forlag.
- Wright, Cr. (1986). *Realism, Meaning and Truth*, Oxford: Basil Blackwell.
- Wright, Cr. (1992). *Truth and Objectivity*, London: Harvard University Press.